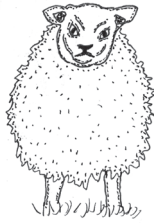

Overkanters

Arthur Oosterbaan

Overkanters

Verhalen van een
eigenzinnige natuurgids op Texel

NOORDBOEK

© 2023 Arthur Oosterbaan | uitgeverij Noordboek

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

Beeld omslag: Salko de Wolf

Foto auteur: Stephan van den Oever

Illustraties: Arthur Oosterbaan

ISBN 978 94 6471 017 5

NUR 410

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

HOOFDSTUK 1

Inleiding 7

HOOFDSTUK 2

Geschiedenis van de Texelse natuur 11

HOOFDSTUK 3

Kenmerken van Texel: weer, landschap en natuur 21

HOOFDSTUK 4

Texelaars en de natuur 43

HOOFDSTUK 5

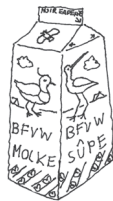
Overkanters en de natuur 63

HOOFDSTUK 6

Toeristen en de Texelse natuur 71

HOOFDSTUK 7

Conclusie 87

Inleiding

De afgelopen dertig jaar heb ik op Texel gewerkt, als conservator en natuurgids bij Ecomare. Dat is verreweg de leukste baan op het eiland. De natuur op Texel is mooi, interessant en wonderlijk. Onderhand mag ik er wel eens wat over opschrijven. Maar er bestaan toch al wel natuurgidsen over Texel, over het hele waddengebied, op internet, in boekjes en brochures? In de behoefte aan een natuurgids waarin je kunt opzoeken wat er te zien is en waar je naartoe kunt, is al voorzien. Deze gids is dan ook iets anders. Het gaat over de duiding van de natuur. Wat is dat eigenlijk, natuur op Texel? Hoe is het ontstaan? Wat is er allemaal gebeurd? Wat zie je daarvan terug? Hoe gaan de mensen met de Texelse natuur om? Hoe kijken ze ertegen aan? Op Texel gebeurt vaak wat in de rest van de wereld gebeurt, maar dan in het klein. Daardoor is dit boek ook geschikt voor lieden die het eiland niet willen of kunnen bezoeken.

7

Wie over natuur op Texel begint, kan er niet omheen dat zowel over de natuur als over Texel een verwrongen beeld gangbaar is, dat bijgesteld moet worden.

VERTEKEND BEELD

“Morgen gaan we terug naar Nederland!” Regelmatig heb ik deze opmerking gehoord, van kinderen op vakantie. Texel is *aars*, dat betekent anders. Dat hadden ze opgemerkt. Dat is mooi, maar veel overkanters – dat zijn mensen die aan de andere kant van het Marsdiep geboren zijn – hebben een vertekend beeld van het eiland. Ze zijn verbaasd dat Texel een gemeentebestuur, scholen en internet heeft. Ze denken dat in de winter, als het eiland onbereikbaar is door storm of ijsgang, de Texelaars zich bezighouden met juten, stropen, andere illegale praktijken en

geheimzinnige oude gebruiken. Verder leven ze hun sobere leven in harmonie met de natuur. Dat beeld klopt nauwelijks. Op Texel wonen veel meer horecaondernemers, ambtenaren, schooljufvrouwen en winkeliers dan jutters en stropers, internet is overal en de boot vaart bijna altijd. En sober leven in harmonie met de natuur, daar hoef je niet op te rekenen. Hoe is dat vertekende beeld ontstaan?

- 8 Van oudsher moesten de eilanders zichzelf redden. Ze rekenden bij de oplossing van hun problemen niet op hulp van de overheid, wel op hulp van de burens. Daardoor is op de Waddeneilanden een gemoedelijke vrijbuitersmentaliteit ontstaan. Dat klopt dus. In de 19e eeuw kwamen de eerste wetenschappers naar de eilanden, die het leven aldaar gingen beschrijven. Destijds was de Romantiek in de mode. In het snel moderniserende Nederland zagen ze de eilanden als arcadische oorden, waar de bewoners nog puur en in harmonie met hun omgeving leefden. Dat beeld klopte niet. In die tijd zag een Drentse of Brabantse plattelander heel wat minder van de wereld dan een Texelaar! Die kon gemakkelijk met een schip weggelomen, de wijde wereld in. En de natuur werd in die tijd genadeloos geëxploiteerd.

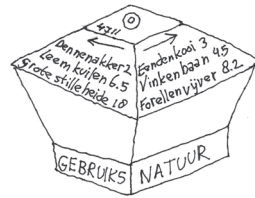
Maar ja, het foute beeld ging erin als koek, het was nou eenmaal mode. Schrijvers namen het gretig over, en in de eeuw daarna namen de vvv's die taak op zich, omdat de eilanden op die manier goed verkocht konden worden als toeristisch paradijs. Zo is het gekomen.

NATUUR, EEN VERWARREND BEGRIJF

Ook het gangbare natuurbeeld komt uit de tijd van de Romantiek, en ook daar is wat mee mis. De eerste natuurbeschrijvers in Nederland schreven vol bewondering over de prachtige ongerepte natuur, die vredig en evenwichtig zou zijn, een bereikbaar paradijs. Omdat het nog steeds goed verkoopt, dragen natuurbeschermers dat beeld nog steeds uit. Maar in het echte paradijs uit de Bijbel speelt het lam met de leeuw, er is geen honger, geen nood, geen geweld, geen angst en geen pijn. En uiteraard is alles in natuurlijk evenwicht. In werkelijkheid is

het leven in de wilde natuur chaotisch, vol wreedheid, gebrek en doodslag. Het is allerminst harmonieus, zelden in evenwicht en nergens ongerept. De natuur is wel laaiend interessant, voortdurend in verandering en vaak prachtig. De mensenwereld is dat ook.

Vroeger had iedereen zoveel met de natuur te maken dat bepaalde zaken algemeen bekend waren, ondanks het paradijsdenken. In de winter is er in het algemeen minder eten voorhanden, daarom is het zaak tijdig voorraden aan te leggen. In de zomer bederft voedsel sneller. In het voorjaar is de zee nog lang heel koud, en in het najaar juist nog lang warm. In onze tijd van verwarmde zwembaden, koelkasten en supermarkten is dit soort kennis zeldzamer geworden, en ook het basale gegeven dat in de natuur van alles doodgaat en opgegeten wordt, is bij veel mensen vrij onbekend. Ik denk dat dit op Texel nog meevalt vergeleken met het beeld dat mensen in de Randstad van de natuur hebben. Misschien is het onbegrip over dit soort feiten wel de grootste bedreiging voor een behoorlijke omgang van mensen met de natuur.

Het woordenboek geeft vier betekenissen op voor het woord natuur: 1 aangeboren aard; 2 wezen van een zekere geaardheid; 3 wat de mens om zich heen ziet als niet door hem gewijzigd;

10

verlopen, en waarin levende wezens spontaan en vrij levend voorkomen.

Natuur die helemaal niet door mensen is beïnvloed noem ik wildernis. Als je goed kijkt, moet je voor wildernis wel naar een andere planeet dan de Aarde afreizen. Op Texel bestaat zeker niet zoiets als wildernis. Leefnatuur is de natuur waarin het meeste natuurlijk verloopt. Zandplaten en onbewoonde eilanden in het waddengebied, zoals de Razende Bol, zijn voorbeelden van leefnatuur. Verreweg de meeste natuurgebieden horen bij gebruiksnatuur. Ze worden gebruikt om in te recreëren, de zee te weren, voor het oogsten van hout, het plukken van bramen, het bejagen van konijntjes en zo meer. Om dat gebruik veilig te stellen grijpt de mens steeds weer in. Boerennatuur en stadsnatuur is natuur in de marge van sterk door de mens gebruikt gebied, het is een beetje natuur tegen wil en dank. Daar hebben we heel veel van op Texel, in de landbouwgebieden, in de dorpen, op de dijken en langs de wegen.

4 de werkelijkheid buiten de mens, al hetgeen waargenomen of waarneembaar is. Dat zijn er heel wat, natuur is een verwarrend begrip. Ik moest kiezen uit deze betekenissen. Ik koos aarzelend voor de laatste twee. In dit boek bedoel ik met natuur een omgeving waarin processen in het algemeen zonder menselijk ingrijpen

Geschiedenis van de Texelse natuur

De geschiedenis van Texel begint 150.000 jaar geleden. Uit die tijd stamt het oudste stuk van het eiland, dat er nu nog is. Je kunt stenen en fossielen op het eiland vinden die nog veel ouder zijn, maar die zijn hiernaartoe vervoerd, door natuurkrachten of door mensen.

11

HET SAALIEN, DE GLETSJERTIJD, CIRCA 150.000 JAAR GELEDEN

In deze ijskoude periode, de voorlaatste ijstijd, kwamen de gletsjers van Scandinavië tot hier en nog verder. Met dat ijs kwamen massa's zand, klei en stenen mee, en dat is nu de taaie grijswitte keileemkern van het eiland. Langs de rand van de gletsjer is het afgezet, dat heet een stuwwal. Die rand liep van Texel via Wieringen, Gaasterland, Urk en de kop van Overijssel naar Drenthe. De Hoge Berg is het hoogste punt van het Texelse deel van de stuwwal. Hij is maar een schamele vijftien meter hoog omdat het ijs eroverheen is geschoven. De zuidrand van het ijs in Nederland lag uiteindelijk bij de Utrechtse heuvelrug, de Veluwezoom en het Rijk van Nijmegen. In het noorden bleef na het verdwijnen van het ijs een rij afgetopte stuwwallen over. We zijn er toch maar blij mee.

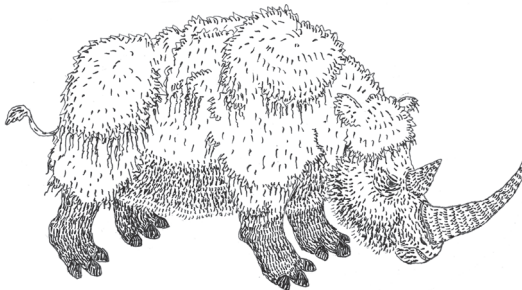
Het blijft leuk om met een touringcar vol Zwitserse bejaarden de Hoge Berg te bestijgen (fünfzehn Meter!), en dan te beginnen over sneeuwkettingen en haarspeldbochten. Toch verricht deze inderdaad onbeduidende heuvel al duizenden jaren een echte heldendaad: hij houdt de kustlijn van de lage landen op zijn plaats. De taaie keileembult is het centrale ophangpunt voor de verder zandige kust tussen Cap Blanc Nez in Frankrijk en Cuxhaven in Duitsland. Zonder Hoge Berg zou de kustlijn veel verder

naar het zuidoosten liggen. Weg Amsterdam, weg Rotterdam, weg Den Haag ... Amersfoort zou echt aan zee liggen. Als de Texelse Hoge Berg niet pal stond, was het economisch en cultureel belangrijkste deel van Nederland reddeloos verloren. Deze wijsheid doet het altijd goed bij pas aangetreden burgemeesters van Texel. En noch de Zugspitze, de Eiger, de Matterhorn, noch welke andere Zwitserse berg ook heeft ooit zo'n belangrijke rol gespeeld.

12

HET EEMIEN, EEN WARME TUSSENPERIODE, CIRCA 120.000 JAAR GELEDEN

Sommige mensen moeten er niet aan denken, maar Texel was toen een schiereiland van Friesland. Overigens sprak men op Texel tot diep in de middeleeuwen nog gewoon Fries. Hoe dan ook, het Noordzeestrand lag in het Eemien (spreek uit: eemiejèn, saaliejèn, wijgseliejèn) ongeveer op dezelfde plek als tegenwoordig. Het was toen warmer dan nu. In West-Europa kwamen olifanten voor, reusachtige neushoorns en nijlpaarden. Misschien waren er ook wel mensachtigen, andere types dan wij, maar daarvan is in de omgeving van Texel nooit wat teruggevonden. In ieder geval waren ze heel zeldzaam, en ze hadden hoegenaamd geen invloed op de natuur.

**HET WEICHSELIEN, EEN IJZIGE SERENGETI,
100.000-10.000 JAAR GELEDEN**

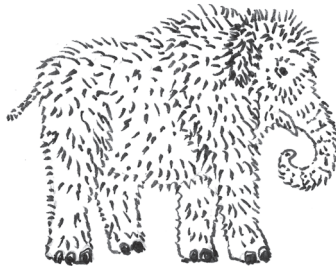
In deze laatste ijstijd lag de Noordzee droog, je kon van hier naar Engeland lopen. De Hoge Berg moet een heuvelrij in het vlakke land zijn geweest. Het ijs kwam deze keer niet verder dan Midden-Engeland en Denemarken. Hier was een poolwoestijn. Vanuit het noorden zijn tijdens stormen enorme massa's zand aangewaaid, dat je nu nog op de Hoge Berg kunt vinden. Een deel van de tijd was er een wat vriendelijker klimaat, toen groeide hier een overvloed aan gras, kleine bomen en struiken. Er leefden kuddes wolharige mammoeten, paarden, bovenmaatse bizons, reuzenherten en wolharige neushoorns, en roofdieren zoals beren en wolven, zelfs leeuwen en hyena's.

13

De Noordzeebodem is een van de rijkste vindplaatsen ter wereld van botten van wolharige mammoeten en andere grote zoogdieren uit de laatste ijstijd. Deze komen op twee wijzen aan land: als bijvangst van de boomkorvissers, die uitvaren om tong en schol, en met zandsuppleties. De eerste bron is op Texel sterk verminderd, doordat de boomkorvissers zijn overgegaan op de pulskor, waarbij de vissen met stroomstoten uit de bodem worden opgeschrikt en zo in het net belanden. Vissen met de pulskor is milieuvriendelijker omdat het minder brandstof kost en omdat de zeebodem niet door zware kettingen wordt omgewoeld, maar het is puur slecht voor de paleontologie, want er komen minder mammoetbotten aan dek. En het zou slecht zijn voor de vis zelf, tenminste, dat beweren Franse vissers en topkoks. In de Europese Unie is om die laatste reden de pulskorvisserij toch weer verboden. Het argument van de verminderde opbrengst van mammoetbotten speelde in Brussel geen rol.

Er is nog iets levends, dat al vanaf deze oeroude tijden op Texel leeft, en dat is de noordse woelmuis. Deze bescheiden knaagdieren zijn zo'n beetje de oude landadel, of anders de aboriginals, onder de Texelse zoogdieren. Ze woonden hier al in de laatste ijstijd, toen ze rondscharrelden tussen de rondstampende wolharige mammoeten, steppewisenten en reuzenherten. Alle andere soorten zoogdieren zijn pas daarna gekomen, vaak duizenden

jaren later met hulp van de mens. Overal in Nederland zijn de noordse woelmuizen helemaal of bijna uitgestorven, teruggedrongen in rietmoerassen, vooral door concurrentie van brutale nieuwkomers, echte parvenu's, waarvan de veldmuis de allerergste is. Bij gebrek aan veldmuizen is Texel een laatste bastion van het eerbiedwaardige noordse woelmuizengeslacht. Nee, niet de kiekendieven en de velduilen, die de noordse woelmuizen rauw opvreten, zijn het gevaar, maar toch weer de mensen, die met tuingrond, bloembollen of andere zoi per ongeluk, of anders expres, andere woelmuizensoorten hebben geïntroduceerd.

Terug naar de laatste ijstijd. Mensen waren er toen al wel op de plek waar nu Texel ligt, gewone mensen zoals wij. In ieder geval waren die er in de laatste periode van deze ijstijd, toen hier vooral rendieren voorkwamen. Het waren er zeker niet veel, en hun invloed op de natuur was nog gering. Het waren nomaden. Ze liepen achter de rendierkudde aan, waar ze van leefden. Wij noemen ze de rendierjagers. Op de plek waar nu een buitenwijkje van Den Burg ligt, lieten ze stenen werktuigen achter.

HET VROEGE HOLOCEEN, WEER EEN WARME PERIODE, 10.000-5000 JAAR GELEDEN

In deze tijd werd het al snel ongeveer net zo warm als nu. De zeespiegel steeg wereldwijd tientallen meters en de Noordzee liep vol, net als in het Eemien. De kustlijn kwam ongeveer te liggen waar hij nu nog ligt. Zeestromen, getij en golven voerden massa's grijswit zand naar de kust, waarmee zandbanken, brede stranden en duinen werden opgeworpen. Aanvankelijk was de duinenrij vrijwel gesloten, wat nare gevolgen had voor de afwatering. Het land achter de duinen werd een veenmoeras. Op de hogere delen waren woeste bossen met herten, wilde zwijnen, beren en oerossen.

15

Holland, dat is het aanslibsel van de grote Franse rivieren. Deze opmerking van de beroemde geoloog Napoleon Bonaparte was denigrerend bedoeld. Voor heel Nederland klopt hij beslist niet, zelfs als je de Rijn (le Rhin) en de Schelde (l'Escaut) tot de Franse rivieren rekent, net als de Maas (la Meuse). Voor de zuidelijke helft van Noord-Holland, heel Zuid-Holland, heel Zeeland en het rivierengebied klopt de opmerking van de Franse keizer wel aardig. Het duinzand en de klei van deze provincies is met genoemde rivieren aangevoerd, in deze periode, tenminste tot Bergen aan Zee. Het Hollandse veen is later achter die duinen gaan groeien. Maar hoe zit het dan met Texel, toch echt een Hollands eiland? Net als de rest van noordelijk, oostelijk, centraal en zuidelijk Nederland is dat eerder een aanwaaisel van Scandinavië uit de laatste ijstijd. Voor een klein deel is het van daaruit meegevoerd met gletsjerijs in de voorlaatste ijstijd. Toen Napoleon in 1811 een dagje Texel bezocht, heeft hij zich kennelijk te weinig tijd gegund om gedegen geologisch onderzoek te doen.

Mensen waren er ook in het vroege Holoceen, op plaatsen die droog genoeg waren, zoals de Hoge Berg. Het waren jager-verzamelaars, die heen en weer trokken van winter- naar zomerverblijf. Uiteraard waren ze hier in de zomer. Ze maakten allerlei stenen werktuigen, die je nog steeds terug kunt vinden op de Hoge Berg.